

Roma Forum
on Ukraine 2025

Report on the Roundtable
**“ROMA INTEGRATION IN FOCUS:
STRENGTHENING THE PARTNERSHIP
BETWEEN UKRAINE AND GERMANY”**

Berlin, 15 December 2025

Звіт за результатами круглого столу
**«ІНТЕГРАЦІЯ РОМІВ У ЦЕНТРІ УВАГИ:
ЗМІЦНЕННЯ ПАРТНЕРСТВА МІЖ
УКРАЇНОЮ ТА НІМЕЧЧИНОЮ»**

Берлін, 15 грудня 2025

Auswärtiges Amt

**CENTRAL
COUNCIL**
of German
Sinti & Roma

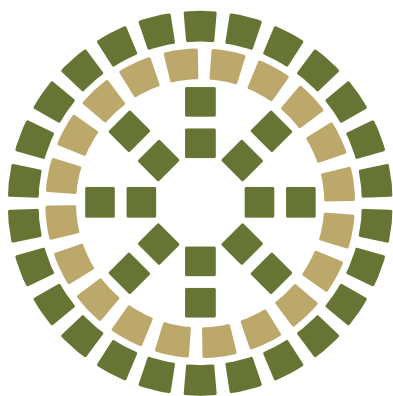

TABLE OF CONTENTS

4	SUMMARY
4	PROBLEM ANALYSIS
4	Structural challenges in Ukraine: The systemic nature of discrimination
6	Discrimination against Roma refugees in Germany: Double marginalisation
6	Misuse of dual citizenship to deny temporary protection
7	Education and youth work challenges
7	CURRENT SITUATION
7	The demographic crisis and its consequences
7	Complex migration processes and their regional impact
8	Positive changes: New Roma subjectivity
9	RECOMMENDATIONS FOR GERMAN ORGANISATIONS
9	Systemic support for education as the basis for long-term change
9	Creating a network of cultural mediators as the key to successful integration
10	Infrastructure support to meet basic needs
10	Challenges facing Ukrainian Roma veterans
10	Systematic fight against antigypsyism through public education and monitoring
11	Cultural representation and preservation of historical memory
11	Principles of effective funding: From theory to practice
12	The critical role of Ukrainian government commitment in ensuring effective donor support
12	CALL TO ACTION
13	CONCLUSION
13	Bibliography

ЗМІСТ

16	РЕЗЮМЕ
16	АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ
16	Структурні виклики в Україні: Системна природа дискримінації
18	Дискримінація ромських біженців у Німеччині: Подвійна маргіналізація
18	Зловживання подвійним громадянством для відмови у тимчасовому захисті
19	Виклики у сфері освіти та роботі з молоддю
19	ПОТОЧНА СИТУАЦІЯ
19	Демографічна криза та її наслідки
19	Складні міграційні процеси та їх регіональний вплив
20	Позитивні зміни: Нова ромська суб'єктність
20	РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ НІМЕЦЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ
20	Системна підтримка освіти як основа довгострокових змін
21	Створення мережі культурних медіаторів як ключ до успішної інтеграції
22	Інфраструктурна підтримка для забезпечення базових потреб
22	Виклики, що стоять перед українськими ветеранами ромського походження
22	Системна боротьба з антициганізмом через освіту та моніторинг
23	Культурне представництво та збереження історичної пам'яті
23	Принципи ефективного фінансування: Від теорії до практики
24	Критична роль зобов'язань українського уряду у забезпеченні ефективної підтримки донорів
24	ЗАКЛИК ДО ДІЇ
25	ВИСНОВКИ
25	Бібліографія

REPORT ON THE ROUNDTABLE “ROMA INTEGRATION IN FOCUS: STRENGTHENING THE PARTNERSHIP BETWEEN UKRAINE AND GERMANY”

Position paper for German organisations on supporting Ukrainian Roma civil society

This Position Paper was created by the Youth Agency for the Advocacy of Roma Culture (ARCA) in Ukraine, in collaboration with the Ukrainian Roma Advocacy Alliance (AURA), with advisory support of the Central Council of German Sinti and Roma in Germany.

Author: Anastasiia Zhuravel, researcher, human rights defender.

Editor: Stephan Müller, political scientist, Central Council of the German Sinti and Roma.

Project funded by the German Federal Foreign Office and the Ukrainian Women’s Fund.

SUMMARY

The Roma community in Ukraine and Roma refugees in Germany need systematic support that goes beyond temporary humanitarian aid. Based on the results of the international roundtable **“Roma inclusion in focus: Strengthening the Partnership between Ukraine and Germany”**, which took place on 15 December 2025 at the Evangelical Academy in Berlin, this document presents key challenges and recommendations for German organisations on how to effectively support Ukrainian NGOs working with Roma communities.

The roundtable brought together representatives of the Ukrainian government, Roma civil society from Ukraine and Germany, local administrations, as well as experts and organisations working with Ukrainian refugees of Roma origin. The two-session format allowed for consideration of both the current needs of Roma in Ukraine and the situation of Roma refugees in Germany from different perspectives. The key message is that Roma are an integral part of Ukrainian society, actively defending the state and deserving fair treatment both in Ukraine and in countries hosting refugees.

PROBLEM ANALYSIS

Structural challenges in Ukraine: The systemic nature of discrimination

The situation of Roma communities in Ukraine is characterised by deep structural problems that have historical roots and have been exacerbated by the war. According to unofficial estimates, the number of Roma in Ukraine is around 400,000, significantly higher than the official 2001 census figure of 47,587¹. Prior to the full-scale war, most Roma lived in Zakarpatska and Odeska oblasts, with Donetsk and Kharkivska oblasts also having significant populations². Roma communities in Ukraine are diverse, with various groups having their own cultural and social specificities. Despite this diversity, Roma across Ukraine face pervasive anti-gypsyism and systemic discrimination. Research conducted after the beginning of the full-scale invasion demonstrates that the level of antigypsyism remains extremely high. The Social Cohesion study based on reSCORE 2023 demonstrated that 35% of the Ukrainian population do not want Roma to be in their community at all³. Another study by the Kyiv International Institute of Sociology in 2023 showed that adult Ukrainians are very socially distant from Roma, with more prejudice shown only towards Russians and Belarusians⁴. This discrimination manifests across multiple spheres of life.

There exist significant challenges for Roma getting secondary and higher education: 20% of Roma have no school education at all, every fourth person cannot read and write in Ukrainian, and only 1% have successfully obtained university degrees⁵. Roma also face significant barriers in accessing identification documents, with estimates suggesting that between 2 to 30 percent of Roma lived without ID documents even before the war⁶. This lack of documentation creates cascading problems, preventing access to education, healthcare, employment, and social services. Roma women experience multiple discrimination based on ethnicity, gender, and social status.

¹“Roma in the Context of War in Ukraine,” State Service of Ukraine for Ethnic Policy and Freedom of Conscience, 7 April 2023, <https://dess.gov.ua/romy-v-umovakh-viyny-v-ukraini/>. Ukrainian census, 2001, <https://2001.ukrcensus.gov.ua/publications/#p4>.

²*Ibid.*

³“Social cohesion in Ukraine: Assessment of Horizontal Relations with the Help of the Rescore 2023 Index”, Report, Part II, USAID, SeeD, UNDP, 2024, https://api.scoreforpeace.org/storage/pdfs/Social-Cohesion-in-Ukraine_part_II_ukr.pdf.

⁴“Interethnic Awareness in Ukraine”, Kyiv International Institute of Sociology, October 2023, <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1364&page=1&fbclid=IwAR07FixHssFV27E5Y7IUSIDWT3nH2Z85lJ47aIbRp6lQpN4WbYMDIbXV5E8>.

⁵“The spread of hate speech is one of the tools of Russia’s hybrid aggression: Representative of the Commissioner Mykhailo Spasov spoke at a conference in Warsaw”, Ombudsman of Ukraine, 30 March 2023, https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/posh-irennya-movi-vorozhnechi-odin-z-instrumentiv-gibridnoyi-agresiyi-rosiyi-predstavnik-upovnovazhenogo-mihajlo-spasov-vistu-piv-na-konferenciyi-u-varshavi.

⁶“Access to identification documents for Roma in Ukraine: More efforts needed”, Contact Point on Roma and Sinti Issues of the OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (OSCE/ODIHR), June 2018, <https://www.osce.org/files/f/docu-ments/b/4/387185.pdf> p.27

Antigypsyism at the level of the population and official institutions creates a vicious cycle of exclusion. Internally displaced persons (IDPs) of Roma origin face rejection not only in the private sector, but also from state institutions, which violates the principles of equality and justice. This situation is particularly painful in light of the fact that many Roma are actively serving in the Armed Forces of Ukraine, defending the very state whose institutions discriminate against their families.

The lack of consistent state policy is evident in the gap between declarative intentions and the actual implementation of strategies and plans. Despite the adoption of the Strategy for the Promotion of the Rights and Opportunities of Persons Belonging to the Roma National Minority in Ukrainian Society for the Period until 2030, the Law “On National Minorities (Communities) of Ukraine” and the State Targeted National-Cultural Programme “Unity in Diversity”, these initiatives often have no real impact at the local level.⁷ According to experts, after each election, it is necessary to explain again to representatives of state bodies what antigypsyism is and why the fight against discrimination is important at the systemic level.

Key problems that the civil society organisations face are the overall lack of systematic support for Roma communities and the absence of Roma-specific approaches in humanitarian and development programmes. The financial crisis of Roma organisations became particularly acute after 2023. While there were more opportunities to receive international assistance in 2022-2023, there is now a chronic shortage of funds.⁸ When support does exist, it is highly fragmented and relies on isolated initiatives: for example, more than 3,700 internally displaced Roma received comprehensive assistance through only one shelter run by an NGO in Zakarpattia Oblast, the Transcarpathian Regional Charitable Fund “Blaho”.⁹ When the support from donors ended in August 2025, the shelter had to close, leaving hundreds of IDPs without proper assistance. This situation illustrates the critical absence of sustainable long-term support for the Roma civil society in Ukraine.

The root causes of this inadequate support are multiple and interconnected: antigypsyism among implementing organisations and authorities undermines efforts to assist Roma communities; lack of targeted funding and projects specifically designed for Roma means their needs remain unaddressed; Roma are systematically excluded from mainstream programmes and projects that could benefit them; widespread lack of knowledge about the situation and needs of Roma among donors and implementers results in inappropriate or ineffective interventions; and limited institutional and technical capacities among Roma NGOs themselves make it difficult to access available funding or scale up successful initiatives. These systemic barriers create a vicious cycle where Roma communities remain underserved despite their acute vulnerabilities, particularly in the context of displacement and war.

⁷Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 866 “On Approval of the Strategy for Promoting the Rights and Opportunities of Persons Belonging to the Roma National Minority in Ukrainian Society for the Period until 2030”, adopted on 28 July 2021, <https://zakon.rada.gov.ua/go/866-2021-p>. Law of Ukraine “On National Minorities (Communities) of Ukraine”, adopted on 13 December 2022, <https://zakon.rada.gov.ua/go/2827-20>. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 850 “On Approval of the State Targeted National-Cultural Programme ‘Unity in Diversity’ for the Period until 2034”, adopted on 26 September 2023, <https://zakon.rada.gov.ua/go/850-2023-p>.

⁸This trend is observed among all NGOs in Ukraine. As noted in the report by the NGO “Philanthropy in Ukraine”, “The decrease in financial support from the population and donors compared to the period at the beginning of the war is due to the depletion of the population’s resources and general fatigue. Organisations are forced to optimise costs, cut programmes and projects, and seek new sources of funding amid growing competition.” Philanthropy in Ukraine, Qualitative Study: ‘The Needs and Challenges of Ukrainian NGOs in Wartime’, 24 October 2024, https://drive.google.com/file/d/1SAo-mC_M6wWdHRkqw_nu-O3nqiDWW0tS/view

⁹ The Transcarpathian Regional Charitable Fund “Blaho” is directed by Eleonora Kulchar. During the full-scale invasion, the shelter, which was established by the foundation in the city of Uzhhorod, provided shelter and comprehensive assistance to more than 3,700 internally displaced Ukrainians, mainly women and children of Roma origin. “Zaporizhzhia, Kharkiv, Mariupol, Berdiansk, Donetsk. People come from places where there are hot spots, where there is bombing. We were open, and remain open to this day, not only to our Roma nation, but to everyone. Ukrainians live here, Azerbaijanis lived here, Armenians, one Turk.” - commented Eleonora Kulchar in the article *Suspilne.Uzhhorod*, “Since the start of the full-scale war, we have sheltered more than 2,700 people: how the shelter for displaced persons works in Uzhhorod,” 11 June 2024, <https://suspilne.media/uzhhorod/766225-z-pocatku-pov-nomasstanoi-vijni-prihistili-ponad-2700-ludej-ak-v-uzgorodi-pracue-selter-dla-pereselenciv/>.

Discrimination against Roma refugees in Germany: Double marginalisation

Roma refugees from Ukraine face multiple interconnected barriers that compound their vulnerability and hinder their integration into German society. Antigypsyism manifests not only among German authorities but also among other Ukrainian refugees, creating a hostile environment where Roma experience discrimination from multiple directions simultaneously. This double marginalisation is exacerbated by the lack of tailor-made programmes specifically designed to address the unique needs and challenges of Roma communities. While various support mechanisms exist for Ukrainian refugees in general, Roma are often excluded from mainstream programmes due to both systemic barriers and discriminatory practices, preventing them from accessing services that should be available to all refugees. The absence of Roma-specific interventions combined with their systematic exclusion from general support creates a dangerous gap where one of the most vulnerable groups falls through the cracks of the humanitarian response system.

Misuse of dual citizenship to deny temporary protection

The situation of Ukrainian Roma in Germany illustrates the complexity of integration processes and the existence of systemic antigypsyism even in countries with developed democratic institutions. Several Ukrainian Roma might have been denied temporary protection on suspicion of dual citizenship. Currently, many Ukrainian Roma in Germany are suspected of having dual citizenship, which deprives them of the opportunity to legally reside in Germany while the circumstances are being investigated. The prevalence of dual citizenship among Ukrainian Roma refugees is often overestimated and exaggerated by the media and politicians.¹⁰ For example, in Baden-Württemberg, out of 500 cases of dual citizenship examined by February 2024, only 58 cases (11,6%) confirmed dual citizenship of the refugee.¹¹ The practice of investigating dual citizenship particularly affects Roma from the Transcarpathian (Zakarpattia) region, who historically had ties to Hungary and in majority speak Hungarian. However, any refusal of temporary protection must be based on evidence of dual citizenship and close ties to the country of citizenship, rather than on prejudice and suspicion towards every Ukrainian of Roma origin who arrives to Germany. In addition, it is necessary to grant temporary rights to such persons while the circumstances are being clarified.

The residential segregation of Roma refugees has become one of the most alarming trends. Roma are placed in centres with worse conditions than other Ukrainian refugees.¹² Such centres are often located in rural areas where right-wing extremist groups are quite active. Thuringia and Saxony have particularly high levels of hostility, and it is there that Roma families are sent. This creates a dangerous situation where people who have fled war find themselves in a potentially hostile environment.

¹⁰Report by the the German Reporting and Information Centre on Antigypsyism, “Antigypsyism Against Ukrainian Roma Refugees in Germany” / Melde- und Informationsstelle Antiziganismus, “Antiziganismus Gegen Ukrainische Roma-Geflüchtete in Deutschland”, https://www.antiziganismus-melden.de/wp-content/uploads/2024/04/Ukrainebericht_internet-15.4.pdf, pp. 14-16.

¹¹Report by the the German Reporting and Information Centre on Antigypsyism, “Antigypsyism Against Ukrainian Roma Refugees in Germany” / Melde- und Informationsstelle Antiziganismus, “Antiziganismus Gegen Ukrainische Roma-Geflüchtete in Deutschland”, https://www.antiziganismus-melden.de/wp-content/uploads/2024/04/Ukrainebericht_internet-15.4.pdf, pp. 14-16.

¹²Report by the the German Reporting and Information Centre on Antigypsyism, “Antigypsyism Against Ukrainian Roma Refugees in Germany” / Melde- und Informationsstelle Antiziganismus, “Antiziganismus Gegen Ukrainische Roma-Geflüchtete in Deutschland”, https://www.antiziganismus-melden.de/wp-content/uploads/2024/04/Ukrainebericht_internet-15.4.pdf, pp. 27-29.

Education and youth work challenges

Educational discrimination has long-term consequences for Roma children. Without proper assessment of their knowledge and potential, children are automatically assigned to the lowest types of schools, which limits their future opportunities. As noted in the report by the German Reporting and Information Centre on Antigypsyism, “Antigypsyism against Ukrainian Roma refugees in Germany”, institutional and structural discrimination in school admission and school segregation “*is often based on the implicit or explicit assumption that Roma are generally not interested in (school) education and that school-age children are difficult or impossible to integrate into the school system and its procedures.*”¹³ This is particularly problematic as many Roma children have educational potential but need additional support due to language barriers and cultural differences.

The problem of the Youth and Family Office (Jugendamt) has become particularly acute due to cultural misunderstandings. The lack of Roma mediators leads to situations where children are taken away from their families due to a misunderstanding of family traditions and lifestyles. This not only traumatises individual families, but also undermines the trust of the entire community in German institutions.¹⁴

CURRENT SITUATION

The demographic crisis and its consequences

The demographic situation of the Roma community in Ukraine requires special attention in the context of the nationwide demographic crisis. According to official data from the 2001 census, there were approximately 47,000 Roma living in Ukraine, but this figure is significantly underestimated.¹⁵ According to expert estimates, the actual number before the full-scale invasion was approximately 400,000 people.¹⁶ The Transcarpathian region is of particular importance, with an estimated population of over 100,000 Roma out of a total population of over 1 million. This makes the Roma one of the largest national minorities in the region. Importantly, the birth rate in the Transcarpathian region has been largely sustained by Roma families, making them critically important for the demographic future of the region.

Complex migration processes and their regional impact

Migration processes have complex dynamics that differ from the general trends among Ukrainian refugees. According to unofficial data, approximately 100,000 Roma have left Ukraine since the beginning of the full-scale invasion.¹⁷ More than 10,000 Roma have left the Transcarpathian region for abroad, which is a significant percentage of the total Roma population living in western Ukraine.¹⁸

¹³ Report by the the German Reporting and Information Centre on Antigypsyism, “Antigypsyism Against Ukrainian Roma Refugees in Germany” / Melde- und Informationsstelle Antiziganismus, “Antiziganismus Gegen Ukrainische Roma-Gefluechtete in Deutschland”, https://www.antiziganismus-melden.de/wp-content/uploads/2024/04/Ukrainebericht_internet-15.4.pdf, p. 33.

¹⁴ At a reception centre in North Rhine-Westphalia run by a well-known organisation, there was a documented case of the unlawful removal of a baby and five children from their Roma parents. In addition, the living conditions at the centre were unsatisfactory, the families were treated with prejudice and contempt, and false accusations of human trafficking/prostitution were made, leading to a police investigation. Report by the the German Reporting and Information Centre on Antigypsyism, “Antigypsyism Against Ukrainian Roma Refugees in Germany” / Melde- und Informationsstelle Antiziganismus, “Antiziganismus Gegen Ukrainische Roma-Gefluechtete in Deutschland”, https://www.antiziganismus-melden.de/wp-content/uploads/2024/04/Ukrainebericht_internet-15.4.pdf, pp. 28-29.

¹⁵ Ukrainian census, 2001, <https://2001.ukrcensus.gov.ua/publications/#p4>.

¹⁶ “Roma in the Context of War in Ukraine,” State Service of Ukraine for Ethnic Policy and Freedom of Conscience, 7 April 2023, <https://dess.gov.ua/romy-v-umovakh-viyny-v-ukraini/>

¹⁷ Nadiya Sobenko, “The Ombudsman’s Office reported how many Roma have left Ukraine since the start of the war,” Suspilne News, 30 March 2023, <https://suspilne.media/430857-v-ofisi-ombudsmana-povidomili-skilki-romiv-poihali-z-ukraini-vid-pocat-ku-vijni/>.

¹⁸ “Over 10,000 Transcarpathian Roma have left, the rest are banding together in difficult conditions,” Zaholovok.com.ua, 14 January 2025, <https://zaholovok.com.ua/ponad-10-tysyach-zakarpatskykh-romiv-vyyikhalo-reshta-obyednuyutsya-u-neprostykh-umovakh>.

The geography of migration from different regions of Ukraine shows a clear trend. An example is Kremen-chuk in Poltava Oblast, where 60% of Roma residents chose Germany, and 30% chose Ireland as destination countries when seeking refuge from war. This concentration creates opportunities in the form of community networks in the host countries. On the other hand, it creates challenges in the form of excessive pressure on certain regions.

The situation of reverse migration is particularly complex.¹⁹ Many Roma are returning to Ukraine, not to their homes in eastern or southern Ukraine, but to Transcarpathia, which poses additional demographic challenges for the region. This process requires separate funding and special support programmes, as people arrive without housing, jobs and often without documents.

In some cities, such as Kakhovka in Kherson Oblast, Roma communities have been virtually destroyed by the war – out of 500 Roma, only three remained. This means the eradication of entire social networks and cultural centres that have been formed over decades.

Positive changes: New Roma subjectivity

The most important positive change is the formation of a new Roma subjectivity and activism. Roma are no longer afraid to speak out about their rights and are actively participating in building a new Ukrainian society. This is a radical change compared to previous periods, when the Roma community remained passive and shunned public activity.

The creation of the Ukrainian Roma Advocacy Alliance (AURA) was the institutional embodiment of this new activism. Founded in 2025 in Göttingen, the organisation has a clear mission to combat antigypsyism and promote the equal participation of Roma in and from Ukraine in public life through advocacy, research, awareness-raising and cultural development.

An important indicator of changing attitudes towards Roma is the decline in xenophobia, especially among military personnel on the front lines.²⁰ Although xenophobia has almost completely disappeared on the front lines, research by the Kyiv International Institute of Sociology shows that in the civilian life anti-Roma sentiment is still widespread.²¹ This shows that fighting together creates new opportunities to overcome prejudice, but it is also important to work with the attitudes of the population at large.

Legal changes are also encouraging. The adoption of the new Law on National Minorities (Communities) of Ukraine in 2022,²² its alignment with the recommendations of the Venice Commission in 2023, and the implementation of European standards as part of Ukraine's accession to the European Union create a solid legal basis for the protection of Roma rights. It is important that these changes materialise into inclusive practical steps, with Roma NGOs involved in the policy-making and implementation processes.

¹⁹According to unofficial data, approximately 100,000 Ukrainian refugees return home every six months. It is unknown how many of them are of Roma origin. Radio Liberty, "100,000 Ukrainians return home every six months, but are ready to leave again," 30 July 2025, <https://www.radiosvoboda.org/a/ty-yak-povernennya-bizhentsi-tendentsiyi/33489252.html>.

²⁰The Ministry of Defence of Ukraine noted in its social media posts that there are Roma among the defenders who are fighting for Ukraine's freedom. Positive stories appeared in the media in which Roma [fighters] said that they had not faced discrimination in their units. Although their comrades knew that there was a soldier of Roma origin among them. See Daria Vorona, "How Roma are involved in the defence and reconstruction of Ukraine and defend their rights", ARCA, 24 June 2024, <https://arca.org.ua/uk/posts/yak-romi-doluchayutsya-do-protsestv-oboroni--vdnovlennya-ukrani-ta-vdstoyuyut-svo-prava/>; Interview with Viktor Ilchak by Viktoria Yermolayeva, "Don't cry, if I don't stop Russia, who will?": How Roma are fighting for Ukraine," Hromadske Radio, 5 December 2025, <https://hromadske.radio/podcasts/i-tse-pro-nas/ne-plach-ia-kshcho-ne-ia-zupyniu-rosiui-to-khto-ia-romy-voiuiut-za-ukrainu>.

²¹"Interethnic Awareness in Ukraine", Kyiv International Institute of Sociology, October 2023, <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&-cat=reports&id=1364&page=1&fbclid=IwAR07FixHssFV27E5Y7IUSIDWT3nH2Z85lJ47aIbRp6lQpN4WbYMDIbXV5E8>.

²²Law of Ukraine "On National Minorities (Communities) of Ukraine", adopted on 13 December 2022, <https://zakon.rada.gov.ua/go/2827-20>.

RECOMMENDATIONS FOR GERMAN ORGANISATIONS

Systemic support for education as the basis for long-term change

Education is the most critical area for investment by German donors, as it is through educational programmes that the sustainable results can be achieved in combating discrimination and ensuring equal opportunities. Funding preschool and school education programmes for Roma children in both Ukraine and Germany should be a priority, as it is in the early stages that the foundations for future success in life are laid. In Ukraine, a significant proportion of Roma have low levels of education or no education at all, creating a vicious circle of poverty and social exclusion.²³

Supporting vocational training and university programmes for Roma youth is particularly important in the context of Ukraine's future recovery. According to experts, Roma youth who receive quality education in Germany will be able to return to Ukraine and contribute to its reconstruction, bringing with them new knowledge and experience. This creates a powerful multiplier effect from investments in education.

Combating educational segregation requires a comprehensive approach through teacher training and systematic monitoring of student distribution across schools. In Germany, there have been cases where Roma children are automatically sent to the lowest-ranked schools without their actual knowledge and potential being assessed.²⁴ Overcoming this practice requires not only training teachers, but also creating monitoring and reporting systems that ensure fair treatment of all children regardless of their ethnic origin.

However, all the respective activities have to be complemented by activities combatting antigypsyism in order to be sustainable and successful. Below are some of the areas that require particular attention.

Creating a network of cultural mediators as the key to successful integration

Developing a network of Roma mediators in Germany is critical to overcoming cultural barriers and misunderstandings that often lead to negative consequences for Roma families. The creation of groups of Roma mediators in each federal state of Germany, with at least 3-4 mediators per state, will ensure that the basic needs of the community are met. It is important that these mediators are representatives of the Roma community themselves, who understand both the cultural characteristics and the specifics of German institutions.

The training of mediators should cover four key areas: medical, social, legal and educational mediation. Medical mediation is particularly important, as many elderly Roma do not have access to medical care due to language barriers and cultural misunderstandings. Social mediation can prevent incidents with the Jugendamt, where children are taken away from their families due to a misunderstanding of family traditions. Legal mediation will help Roma navigate the complex German legal system, especially in matters related to refugee status and social assistance rights.

²³As noted by the Secretariat of the Verkhovna Rada Commissioner for Human Rights, "According to the latest research by Roma civil society organisations, about 20% of the adult population have no education and have never attended school.", Ukrinform, 6 January 2026, <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3757861-blizko-20-doroslih-romiv-ne-maut-zodnoi-osviti-ofis-ombudsmana.html>. "The level of education among the Roma population remains relatively low: incomplete or basic secondary education prevails, while only a few respondents have higher education."

"Analytical report on the results of a nationwide survey among persons belonging to the Roma national minority on education, access to healthcare, employment, the situation of internally displaced persons and other issues related to the observance of the rights and non-discrimination of the Roma national minority", State Service of Ukraine for Ethnic Policy and Freedom of Conscience, 2025, https://dcss.gov.ua/wp-content/uploads/2025/12/Analichnyy-zvit-za-rezultatamy-dvokh-komponentiv-4S_DESS_fin.pdf, p. 8.

²⁴"There are known cases of institutional and structural discrimination regarding admission to schools. Due to segregation or at least temporary absence from school, these children have fewer or no opportunities to participate successfully in the German education system." Report by the the German Reporting and Information Centre on Antigypsyism, "Antigypsyism Against Ukrainian Roma Refugees in Germany" / Melde- und Informationsstelle Antiziganismus, "Antiziganismus Gegen Ukrainische Roma-Gefluechtete in Deutschland", https://www.antiziganismus-melden.de/wp-content/uploads/2024/04/Ukrainebericht_internet-15.4.pdf, p. 7.

Funding for mediator training programmes should focus on those candidates who are already in Germany and have the trust of the community. Experience with programmes involving mediators for Roma in Europe shows that the level of integration of Roma families doubles thanks to the work of such mediators. This is a proven model that can be scaled up across Germany.

Infrastructure support to meet basic needs

Infrastructure investments are two-pronged: support in Ukraine for those who remain or return to Ukraine, and the creation of appropriate conditions in Germany for refugees. The construction and support of temporary shelters for Roma IDPs in the Transcarpathian region is critically important, as this is where most Roma are returning, but not to their homes. The region is already overburdened, and it is expected that after the active phase of hostilities ends, the number of Roma returning to Transcarpathia will increase significantly.

The creation of rehabilitation centres for people who have lived in frontline areas for a long time is particularly important, as many Roma have suffered double trauma: both as citizens of Ukraine during the war and as members of a discriminated minority. These centres should provide not only psychological support but also comprehensive rehabilitation, including medical care and social adaptation. Basic needs include housing, food, medicine and personal hygiene products. For Roma families, who often have many children and elderly members, these needs significantly exceed standard norms. In addition, cultural characteristics must be taken into account when organising living space and food.

Challenges facing Ukrainian Roma veterans

Roma have demonstrated their commitment to Ukraine through significant military service, with a sociological study showing that a quarter of respondent Roma have family members actively serving in regular army, volunteer formations, or territorial defence units.²⁵ However, Roma veterans and their families face specific challenges that require targeted attention. Those currently fighting and those who will demobilise, as well as current veterans, need sufficient psychological support, medical rehabilitation, and assistance to ensure they and their families can maintain a decent life. Socio-psychological support must also be offered to families of Roma soldiers serving in the Armed Forces of Ukraine, including women and children. Despite their sacrifices, Roma veterans risk facing the same antigypsyism and discrimination that affects the broader Roma community, and there is a critical need to ensure that Romani veterans, war invalids, and families of killed soldiers can benefit from available support programmes without discrimination. The intersection of veteran status and Roma identity creates unique vulnerabilities that mainstream veteran support programmes may not adequately address without specific attention to antigypsyism and the particular needs of Roma communities.

Systematic fight against antigypsyism through public education and monitoring

The fight against antigypsyism requires a comprehensive approach that combines educational measures, research and practical interventions. Training courses for more than 600 employees of law enforcement, government and educational authorities have already shown positive results in some regions of Germany. These training sessions should not be one-off events, but part of a systematic professional development programme that is regularly updated and adapted to new challenges.

Research into the origins of antigypsyism and the development of programmes to combat it must be based on a scientific approach. A recent study in Bavaria showed that discrimination occurs both on the part of citizens and on the part of the authorities, which requires different intervention strategies. It is important to understand that antigypsyism has deep historical roots and requires long-term work to change public attitudes.

²⁵“Fighting for a Fairer Future. The impact of the war in Ukraine on Roma and lessons for post-war reconstruction efforts”, Roma Foundation for Europe, Report, March 2024, www.dess.gov.ua/wp-content/uploads/2024/06/34a6f2c4-7df3-4b5e-b8ed-150190e31d56.pdf, p. 4.

Monitoring and documenting cases of discrimination, followed by legal support, are critical to establishing a system of accountability. Currently, many cases of discrimination remain unreported or unproven due to a lack of proper documentation. The creation of a professional monitoring system will not only protect the rights of individuals, but also form an evidence base for political change.

Systematic fight against antigypsyism in Ukraine would be also necessary, and Ukraine could benefit from the experience and expertise of various German institutions, such as the Independent Commission on Antigypsyism, the Federal Government Commissioner against Antigypsyism and for the Lives of Sinti and Roma in Germany, the Reporting and Information Centre on Antigypsyism (MIA), and other governmental and non-governmental organisations.

Cultural representation and preservation of historical memory

Cultural support and preservation of memory are of strategic importance for shaping a positive image of the Roma community and overcoming stereotypes. Supporting projects to document the testimonies of Roma who survived genocide and war is not only an act of historical justice, but also an important tool for educating future generations. The oldest archive, dating back to 1969, contains unique testimonies from both Jewish and Roma victims of the Holocaust, including the oldest documents from the Austro-Hungarian Empire.

Funding cultural programmes that present Romani culture as an integral part of Ukrainian heritage helps to change public perception and foster a more inclusive understanding of Ukrainian identity. This is particularly important given that many Germans are unaware of Ukrainian Romani identity and culture.

The inclusion of Roma and Sinti history in political education and Holocaust remembrance programmes is particularly important in Germany, as Roma and Sinti were also victims of the Nazi genocide, but their suffering is often overlooked. This creates an opportunity for commemoration of the victims of genocide and historical responsibility.

Principles of effective funding: From theory to practice

The effectiveness of donor support depends largely on how it is organised and delivered to the final beneficiaries. It is important to provide funding through intermediary German organisations that cooperate with Ukrainian Roma organisations and help implement programs and, in some cases, direct funding to Ukrainian Roma NGOs can be provided. As Eleonora Kulchar, chair of the Charitable Fund “Blaho”, clearly stated: “The aid does not reach us if you fund us through other Ukrainian organisations.” This does not imply mistrust of other Ukrainian organisations, but reflects the reality that Roma needs are often not a priority for general humanitarian programmes.

Diversification of support means funding not just one Roma organisation, but several, taking into account the diversity of Roma communities and their needs. The Roma community is not homogeneous – it includes different groups with different languages, traditions and needs. Supporting both larger organisations and local initiatives ensures that needs are more fully covered and prevents excessive dependence on individual organisations.

Long-term planning is key to creating sustainable change. Providing multi-year funding to create sustainable structures, rather than just short-term humanitarian programmes, allows organisations to plan long-term strategies and build institutional capacity. Roma need organisations that will create capacity and systemic change, rather than just respond to crisis situations.

In order to achieve this, it would be important that the Roma community and Roma organisations in Ukraine can directly benefit from German programmes for Ukraine – either through being included as beneficiaries or partners in larger mainstream programmes or through benefiting and implementing Roma-specific programmes and projects.

The critical role of Ukrainian government commitment in ensuring effective donor support

While support from the German government and organisations is essential, its effectiveness fundamentally depends on the Ukrainian government's commitment to implementing policies towards Roma at the systemic level. Without adequate technical and material resources allocated by the Government of Ukraine for the implementation of the current Action Plan, as required by the European Commission in its Ukraine 2025 Report, even the most generous international assistance risks having limited impact.²⁶ The Ukrainian authorities must ensure that relevant state institutions receive sufficient technical and financial resources to pursue the implementation of policies in cooperation with Roma civil society, and must actively seek financial contributions from the international community to ensure sufficient funding of the implementation of the National Roma Strategy. German donors should therefore coordinate their support with clear expectations that Ukrainian authorities will fulfil their commitments to ensuring the rights of Roma in the framework of the EU accession process. This means not only adopting legislation and strategies, but ensuring that Roma civil society organisations play a meaningful role in decision-making processes at the state and local levels, particularly in matters directly related to the community and the implementation of the National Roma Strategy. The partnership between international donors, Ukrainian authorities, and Roma civil society is essential for creating sustainable systemic change rather than temporary relief.

CALL TO ACTION

Germany has a unique opportunity to become a leader in supporting Roma communities as part of its broader support for Ukraine. As one conference participant noted: *“A country that once perpetrated violence against Ukraine and the Roma can now resist the Russian empire – this gives us a good example of hope and redemption.”*

Concrete steps:

- Ensure that Roma in Ukraine can benefit from mainstream programmes;
- Implement specific programmes and projects for Roma;
- Ensure the active participation of Roma in the planning and conduct of these activities;
- Pay specific attention to and allocate separate funding for internally displaced Roma in the Transcarpathian (Zakarpattia) Oblast and other regions with high percentage of Roma population and IDPs;
- Support capacity building of Ukrainian Roma NGOs;
- Expand programmes for the integration of Ukrainian Roma in Germany, taking into account the specific needs of Roma communities and creating a network of Roma cultural mediators;
- Advocate for Ukrainian government commitment to implementing Roma policies;
- Establish monitoring and documentation systems for discrimination cases to combat antigypsyism among state authorities and other refugees.

Systematic support for Roma communities will contribute to:

- The successful integration of Roma refugees into German society;
- The creation of a model of inclusive support for other EU countries;
- The strengthening of democratic values and tolerance in both countries;
- Preparation for the reconstruction and restoration of an inclusive Ukraine after victory;
- Long-term social cohesion in Ukraine and better mutual understanding between different ethnic communities.

²⁶‘Ukraine 2025 Report.’ Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2023 Communication on EU Enlargement policy, The European Commission, SWD(2025) 759 final, https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/17115494-8122-4d10-8a06-2cf275eecde7_en?filename=ukraine-report-2025.pdf, p. 7.

CONCLUSION

Supporting Roma communities is not just a humanitarian mission, but a strategic investment in the future of democratic Ukraine and Europe. This policy paper has shown that Ukrainian Roma face interconnected challenges whether displaced within Ukraine, seeking refuge in Germany, or serving on the front lines. Despite antigypsyism still pervasive in the society, Roma have proven their loyalty to Ukraine through significant military service, with many Roma families having members actively serving in the Armed Forces. War veterans and their families, along with internally displaced Roma and refugees in Germany, require urgent, systematic support that addresses their specific needs as both a marginalised community and as citizens committed to democratic values.

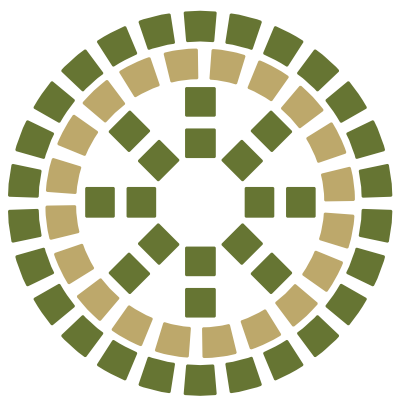
Effective support requires action in multiple domains. German donors must ensure Roma benefit from mainstream programmes while also implementing Roma-specific initiatives, provide funding through diversified channels, and engage in long-term capacity building rather than only short-term relief. However, international donor support can only be truly effective if the Ukrainian government commits to implementing policies towards Roma at the systemic level. Without adequate resources allocated by Ukrainian authorities for the current Action Plan and National Roma Strategy, any assistance risks having limited impact. The fight against antigypsyism must be recognised and prioritised in practice, and not only in declarations, as a cross-cutting priority in all relevant sectors. Particular attention should be paid to ensuring inclusion of Roma in education, which is the foundation for breaking cycles of poverty and social exclusion.

Roma have demonstrated their commitment to Ukraine and European democratic values. Now is the time to show that these values work for all citizens, regardless of ethnic origin. The partnership between German donors, Ukrainian authorities, and Roma civil society is essential for creating sustainable transformation. An inclusive, restored Ukraine is impossible without Roma being full and equal participants in all aspects of society. This is not merely a slogan, but a fundamental principle that must guide all support programmes, policy decisions, and reconstruction efforts. The investment in Roma communities today is an investment in a more just, inclusive, and resilient Ukraine and Europe tomorrow.

Bibliography

1. “Roma in the Context of War in Ukraine,” State Service of Ukraine for Ethnic Policy and Freedom of Conscience, 7 April 2023, <https://dess.gov.ua/romy-v-umovakh-viyny-v-ukraini/>.
2. Ukrainian census, 2001, <https://2001.ukrcensus.gov.ua/publications/#p4>.
3. “Social cohesion in Ukraine: Assessment of Horizontal Relations with the Help of the Rescore 2023 Index”, Report, Part II, USAID, SeeD, UNDP, 2024, https://api.scoreforpeace.org/storage/pdfs/Social-Cohe-sion-in-Ukraine_part_II_ukr.pdf.
4. “Interethnic Awareness in Ukraine”, Kyiv International Institute of Sociology, October 2023, <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1364&page=1&fbclid=IwAR07FixHssFV27E5Y7IUSIDWT3n-H2Z85IJ47aIbRp6lQpN4WbYMDIbXV5E8>.
5. “The spread of hate speech is one of the tools of Russia’s hybrid aggression: Representative of the Commissioner Mykhailo Spasov spoke at a conference in Warsaw”, Ombudsman of Ukraine, 30 March 2023, https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/poshirennya-movi-vorozhnechi-odin-z-instrumentiv-gibrid-noyi-agresiyi-rosiyi-predstavnik-upovnovazhenogo-mihajlo-spasov-vistupiv-na-konferenciyi-u-varshavi.
6. Access to identification documents for Roma in Ukraine: More efforts needed”, Contact Point on Roma and Sinti Issues of the OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (OSCE/ODIHR), June 2018, <https://www.osce.org/files/f/documents/b/4/387185.pdf>.
7. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 866 “On Approval of the Strategy for Promoting the Rights and Opportunities of Persons Belonging to the Roma National Minority in Ukrainian Society for the Period until 2030”, adopted on 28 July 2021, <https://zakon.rada.gov.ua/go/866-2021-p>.

8. Law of Ukraine “On National Minorities (Communities) of Ukraine”, adopted on 13 December 2022, <https://zakon.rada.gov.ua/go/2827-20>.
9. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 850 “On Approval of the State Targeted National-Cultural Programme ‘Unity in Diversity’ for the Period until 2034”, adopted on 26 September 2023, <https://zakon.rada.gov.ua/go/850-2023-p>.
10. NGO “Philanthropy in Ukraine”, Qualitative Study: ‘The Needs and Challenges of Ukrainian NGOs in Wartime,’ 24 October 2024, https://drive.google.com/file/d/1SAo-mC_M6wWdHRkqw_nu-O3nqiDW-W0tS/view.
11. Suspilne.Uzhhorod, “Since the start of the full-scale war, we have sheltered more than 2,700 people: how the shelter for displaced persons works in Uzhhorod,” 11 June 2024, <https://suspilne.media/uzhhorod/766225-z-pocatku-povnomasstanoi-vijni-prihistili-ponad-2700-ludej-ak-v-uzgorodi-prac-ue-selter-dla-pereselenciv/>.
12. Report by the the German Reporting and Information Centre on Antigypsyism, “Antigypsyism Against Ukrainian Roma Refugees in Germany” / Melde- und Informationsstelle Antiziganismus, “Antiziganismus Gegen Ukrainische Roma-Gefluechtete in Deutschland”, https://www.antiziganismus-melden.de/wp-content/uploads/2024/04/Ukrainebericht_internet-15.4.pdf, pp. 14-16.
13. Nadiya Sobenko, “The Ombudsman’s Office reported how many Roma have left Ukraine since the start of the war,” Suspilne News, 30 March 2023, <https://suspilne.media/430857-v-ofisi-ombudsmana-povidomi-li-skilki-romiv-poihali-z-ukraini-vid-pocatku-vijni/>.
14. “Over 10,000 Transcarpathian Roma have left, the rest are banding together in difficult conditions,” Zaholovok.com.ua, 14 January 2025, <https://zaholovok.com.ua/ponad-10-tysyach-zakarpatskykh-romiv-vy-yikhalo-reshta-obyednuyutsya-u-neprostrykh-umovakh>.
15. Radio Liberty, “100,000 Ukrainians return home every six months, but are ready to leave again,” 30 July 2025, <https://www.radiosvoboda.org/a/ty-yak-povernennya-bizhentsi-tendentsiyi/33489252.html>.
16. Daria Vorona, “How Roma are involved in the defence and reconstruction of Ukraine and defend their rights”, ARCA, 24 June 2024, <https://arca.org.ua/uk/posts/yak-romi-doluchayutsya-do-protsesv-oboroni-vdovlennya-ukrani-ta-vdstoyuyut-svo-prava/>.
17. Interview with Viktor Ilchak by Viktoriya Yermolayeva, “‘Don’t cry, if I don’t stop Russia, who will?’: How Roma are fighting for Ukraine,” Hromadske Radio, 5 December 2025, <https://hromadske.radio/podcasts/i-tse-pro-nas/ne-plach-iakshcho-ne-ia-zupyniu-rosiiu-to-khto-iak-romy-voiuiut-za-ukrainu>.
18. “Analytical report on the results of a nationwide survey among persons belonging to the Roma national minority on education, access to healthcare, employment, the situation of internally displaced persons and other issues related to the observance of the rights and non-discrimination of the Roma national minority”, State Service of Ukraine for Ethnic Policy and Freedom of Conscience, 2025, https://dess.gov.ua/wp-content/uploads/2025/12/Analitchnyy-zvit-za-rezultatamy-dvokh-komponentiv-4S_DESS_fin.pdf.
19. Fighting for a Fairer Future. The impact of the war in Ukraine on Roma and lessons for post-war reconstruction efforts”, Roma Foundation for Europe, Report, March 2024, <https://dess.gov.ua/wp-content/uploads/2024/06/34a6f2c4-7df3-4b5e-b8ed-150190e31d56.pdf>.
20. “Ukraine 2025 Report.” Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2023 Communication on EU Enlargement policy, The European Commission, SWD(2025) 759 final, https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/17115494-8122-4d10-8a06-2cf275eecd7_en?filename=ukraine-report-2025.pdf.

ЗВІТ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ КРУГЛОГО СТОЛУ «ІНТЕГРАЦІЯ РОМІВ У ЦЕНТРІ УВАГИ: ЗМІЦНЕННЯ ПАРТНЕРСТВА МІЖ УКРАЇНОЮ ТА НІМЕЧЧИНОЮ»

Позиційний документ для німецьких організацій щодо підтримки українського ромського громадянського суспільства

Цей Позиційний документ розроблено Молодіжною агенцією з адвокації ромської культури «АРКА» в Україні, у співпраці з Українським ромським адвокаційним альянсом «АУРА» та за дорадчої підтримки Центральної ради німецьких сім'ї та ромів у Німеччині.

Автор: Анастасія Журавель, дослідниця, правозахисниця.

Редактор: Штефан Мюллер, політолог, Центральна рада німецьких сім'ї та ромів.

Проект профінансований Федеральним міністерством закордонних справ Німеччини та Українським жіночим фондом.

РЕЗЮМЕ

Ромська спільнота в Україні та ромські біженці в Німеччині потребують системної підтримки, яка виходить за межі тимчасової гуманітарної допомоги. На основі результатів міжнародного круглого столу **“Інтеграція ромів у центрі уваги: зміцнення партнерства між Україною та Німеччиною”**, який пройшов 15 грудня 2025 року в Євангелічній академії в Берліні, цей документ представляє ключові виклики та рекомендації для німецьких організацій щодо ефективної підтримки українських НУО, які працюють з ромськими громадами.

Круглий стіл об'єднав представників уряду України, ромського громадянського суспільства з України та Німеччини, місцевих адміністрацій, а також експертів та організації, що працюють з українськими біженцями ромського походження. Двосесійний формат дозволив розглянути як поточні потреби ромів в Україні, так і ситуацію ромських біженців у Німеччині з різних перспектив. Ключове послання – роми є невід'ємною частиною українського суспільства, яка активно захищає державу та потребує справедливого ставлення як в Україні, так і в країнах прийому біженців.

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ

Структурні виклики в Україні: Системна природа дискримінації

Ситуація з ромськими громадами в Україні характеризується глибокими структурними проблемами, які мають історичне коріння та посилилися в умовах війни. За неофіційними даними, кількість ромів в Україні становить близько 400 000 осіб, що значно перевищує офіційний показник перепису населення 2001 року, який становив 47 587 осіб.¹ До повномасштабної війни більшість ромів проживали в Закарпатській та Одеській областях, а також у Донецькій та Харківській областях, де також проживала значна кількість ромів.² Громади ромів в Україні різноманітні, різні групи мають свої культурні та соціальні особливості. Незважаючи на це розмаїття, роми по всій Україні стикаються з поширеним антиромським настроєм та системною дискримінацією. Дослідження, проведені після початку повномасштабного вторгнення, показують, що рівень антиромських настроїв залишається надзвичайно високим. Дослідження соціальної згуртованості, засноване на reSCORE 2023 показало, що 35% населення України взагалі не хочуть, щоб роми були в їхній громаді.³ Інше дослідження, проведене Київським міжнародним інститутом соціології у 2023 році, показало, що дорослі українці дуже соціально віддалені від ромів, причому більше упереджень виявляється лише до росіян та білорусів.⁴ Ця дискримінація проявляється в багатьох сферах життя.

Існують значні труднощі для ромів у отриманні середньої та вищої освіти: 20% ромів взагалі не мають шкільної освіти, кожна четверта людина не вміє читати та писати українською мовою, і лише 1% успішно здобули вищі ступені.⁵ Роми також стикаються зі значними перешкодами в отриманні документів, що посвідчують особу, за оцінками, від 2 до 30 відсотків ромів жили без документів, що посвідчують особу, навіть до війни.⁶ Ця відсутність документів створює каскадні проблеми, перешкоджаючи доступу до освіти, охорони здоров'я, працевлаштування та соціальних послуг. Ромські жінки стикаються з множинною дискримінацією за етнічною приналежністю, статтю та соціальним статусом.

¹«Роми в умовах війни в Україні», Державна служба України з етнополітики та свободи совісті (ДЕСС), 7 квітня 2023 року, <https://dess.gov.ua/romy-v-umovakh-viyny-v-ukraini/>. Всеукраїнський перепис населення, 2001 рік, <https://2001.ukrcensus.gov.ua/publications/#p4>.

²*Ibid.*

³«Соціальна згуртованість в Україні: Оцінка горизонтальних зв'язків за допомогою індексу Rescore 2023», Звіт, частина II, USAID, SeeD, ПРООН, 2024, https://api.scoreforpeace.org/storage/pdfs/Social-Cohesion-in-Ukraine_part_II_ukr.pdf, с. 17.

⁴«Міжетнічні упередження в Україні», Київський Міжнародний Інститут Соціології, жовтень 2023 року, <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1364&page=1&fbclid=IwAR07FixHssFV27E5Y7IUSIDWT3nH2Z85lJ47aIbRp6lQpN4WbYMDlbXV5E8>.

⁵«Поширення мови ворожнечі є одним з інструментів гібридної агресії Росії: Представник Уповноваженого Михайло Спасов виступив на конференції у Варшаві», Омбудсман України, 30 березня 2023 року, https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/posh-irennya-movi-vorozhnechi-odin-z-instrumentiv-gibridnoi-agresiyi-rosiyi-predstavnik-upovnovazhenogo-mihajlo-spasov-vistupiv-na-konferenciyi-u-varshavi.

⁶«Доступ до ідентифікаційних документів для ромів в Україні: Необхідно докласти більше зусиль», Контактний пункт із питань ромів і синті Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини (ОБСЄ/БДІПЛ), червень 2018 року, <https://www.osce.org/files/f/documents/b/4/387185.pdf>, с. 27.

Антициганізм на рівні населення та офіційних інституцій створює замкнене коло виключення. Роми ВПО стикаються з відмовами не лише в приватному секторі, але й з боку державних установ, що порушує принципи рівності та справедливості. Ця ситуація особливо болюча в контексті того, що понад 500 ромів активно служать у Збройних силах України, захищаючи ту саму державу, інституції якої дискримінують їхні сім'ї.

Відсутність сталої державної політики проявляється в розриві між декларативними намірами та реальним втіленням в життя стратегій та планів. Незважаючи на прийняття Стратегії сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року, Закону «Про національні меншини (спільноти) України» та Державної цільової національно-культурної програми «Єдність у різноманітті», ці ініціативи часто не мають реального впливу на місцевому рівні. Як зазначають експерти, після кожних виборів доводиться знову пояснювати представникам державних органів, що таке антициганізм і чому боротьба з дискримінацією важлива на системному рівні.⁷

Основними проблемами, з якими стикаються організації громадянського суспільства, є загальна відсутність систематичної підтримки ромських громад та відсутність підходів, орієнтованих на ромів, у гуманітарних програмах та програмах розвитку. Фінансова криза ромських організацій набула особливої гостроти після 2023 року. Якщо у 2022-2023 роках існувало більше можливостей для отримання міжнародної допомоги, то зараз спостерігається хронічна нестача коштів.⁸ Коли підтримка все ж існує, вона є дуже фрагментованою і базується на окремих ініціативах: наприклад, понад 3700 внутрішньо переміщених ромів отримали комплексну допомогу лише через один шелтер, який утримує НУО в Закарпатській області, Закарпатський обласний благодійний фонд «Благо».⁹ Коли у серпні 2025 року підтримка від донорів закінчилася, притулок довелося закрити, залишивши сотні ВПО без належної допомоги. Ця ситуація ілюструє критичну відсутність стійкої довгострокової підтримки ромського громадянського суспільства в Україні.

Основні причини такої недостатньої підтримки є численними та взаємопов'язаними: антициганізм серед організацій-виконавців та органів влади підриває зусилля з надання допомоги ромським громадам; відсутність цільового фінансування та проектів, спеціально розроблених для ромів, означає, що їхні потреби залишаються незадоволеними; роми систематично виключаються з основних програм і проектів, які могли б принести їм користь; поширена необізнаність донорів та виконавців щодо ситуації та потреб ромів призводить до невідповідних або неефективних заходів; а обмежені інституційні та технічні можливості самих ромських НУО ускладнюють доступ до наявного фінансування або розширення успішних ініціатив. Ці системні бар'єри створюють замкнуте коло, в якому ромські громади залишаються недостатньо забезпеченими, незважаючи на свою гостру вразливість, особливо в умовах переміщення та війни.

⁷Розпорядження Кабінету Міністрів України № 866 «Про схвалення Стратегії сприяння реалізації прав та можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року», прийняте 28 липня 2021 року, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2021-%D1%80#Text>. Закон України «Про національні меншини (спільноти) України», прийнятий 13 грудня 2022 року, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20/en/ed20221213#Text>. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 850 «Про затвердження Державної цільової національно-культурної програми «Єдність у розмаїтті» на період до 2034 року», прийняте 26 вересня 2023 року, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/850-2023-%D1%80#Text>.

⁸Дана тенденція спостерігається серед усіх НУО України. Як зазначається у звіті ГО «Philanthropy in Ukraine», «Зменшення фінансової підтримки від населення та донорів порівняно з періодом на початку війни відбувається через виснаження ресурсів населення, загальну втому. Організації змушені оптимізувати витрати, скорочувати програми та проекти, шукати нові джерела фінансування на фоні конкуренції, що зростає.» ГО «Philanthropy in Ukraine», «Якісне дослідження «Потреби та виклики українських НУО в умовах війни», 24 жовтня 2024, https://drive.google.com/file/d/1SAo-mC_M6wWdHRkqw_nu-O3nqiDWW0tS/view.

⁹Директоркою Закарпатського обласного благодійного фонду «Благо» є Елеонора Кулчар. За час повномасштабного вторгнення шелтер, який був заснований фондом у місті Ужгороді, прихистив та надав комплексну допомогу понад 3700 внутрішньо переміщеним українцям, переважно жінки та діти ромського походження. «Запоріжжя, Харків, Маріуполь, Бердянськ, Донецьк. Там, де гарячі точки, де бомблять, звідти приїжджають люди. Ми були відкриті, і по сьогоднішній день відкриті, не тільки для ромської, нашої нації, але й для всіх. Тут проживають українці, проживали азербайджанці, вірмени, один турок.» Коментує Елеонора Кулчар у матеріалі Суспільне.Ужгород, «З початку повномасштабної війни прихистили понад 2700 людей: як в Ужгороді працює шелтер для переселенців», 11 червня 2024, <https://suspilne.media/uzhhorod/766225-z-pochatku-povnomashtanoi-vijni-prihisti-li-ponad-2700-ludej-ak-v-uzgorodi-pracue-selter-dla-pereselenciv/>.

Дискримінація ромських біженців у Німеччині: Подвійна маргіналізація

Роми-біженці з України стикаються з численними взаємопов'язаними перешкодами, які посилюють їхню вразливість і перешкоджають їхній інтеграції в німецьке суспільство. Антициганізм проявляється не тільки серед німецьких владних органів, а й серед інших українських біженців, створюючи вороже середовище, в якому роми одночасно зазнають дискримінації з різних боків. Ця подвійна маргіналізація посилюється відсутністю спеціальних програм, розроблених з урахуванням особливих потреб і проблем ромських громад. Хоча для українських біженців загалом існують різні механізми підтримки, роми часто виключаються з основних програм через системні бар'єри та дискримінаційні практики, що заважає їм отримати доступ до послуг, які повинні бути доступними для всіх біженців. Відсутність заходів, спрямованих конкретно на ромів, у поєднанні з їх систематичним виключенням із загальної підтримки створює небезпечну прогалину, через яку одна з найбільш вразливих груп випадає з системи гуманітарної допомоги.

Зловживання подвійним громадянством для відмови у тимчасовому захисті

Ситуація українських ромів у Німеччині ілюструє складність інтеграційних процесів та існування системного антициганства навіть у країнах з розвиненими демократичними інституціями. Декільком українським ромам, ймовірно, було відмовлено у тимчасовому захисті через підозру у подвійному громадянстві. Наразі багато українських ромів у Німеччині підозрюються у подвійному громадянстві, що позбавляє їх можливості легально проживати в Німеччині під час розслідування обставин. Поширеність подвійного громадянства серед українських ромів-біженців часто переоцінюється та перебільшується ЗМІ та політиками.¹⁰ Наприклад, у Баден-Вюртемберзі з 500 випадків подвійного громадянства, розглянутих до лютого 2024 року, лише 58 випадків (11,6%) підтвердили подвійне громадянство біженця.¹¹ Практика розслідування подвійного громадянства особливо зачіпає ромів із Закарпатської області, які історично мали зв'язки з Угорщиною і в більшості говорять угорською мовою. Однак будь-яка відмова у наданні тимчасового захисту повинна ґрунтуватися на доказах подвійного громадянства та тісних зв'язках із країною громадянства, а не на упередженнях і підозрах щодо кожного українця ромського походження, який прибуває до Німеччини. Крім того, необхідно надавати таким особам тимчасові права на час з'ясування обставин.

Ситуація українських ромів у Німеччині ілюструє складність інтеграційних процесів та наявність системного антициганізму навіть у країнах з розвиненими демократичними інституціями. Понад 1000 українським ромам було відмовлено в отриманні тимчасового захисту з причини підозри у подвійному громадянстві. Наразі у Німеччині близько 600 ромів перебувають під підозрою у подвійному громадянстві, що позбавляє їх можливості законно перебувати у Німеччині на час з'ясування обставин. Ця практика особливо торкається жителів Закарпаття, які історично мали зв'язки з Угорщиною. Проте будь-яка відмова у тимчасовому захисті має ґрунтуватися на доказах наявності подвійного громадянства та тісному зв'язку із країною громадянства, а не упередженому ставленні та підозрі до кожного українця ромського походження, який прибуває до Німеччини. До того ж, необхідно забезпечити тимчасові права таким особам на час з'ясування обставин.

Сегрегація за місцем проживання ромських біженців стала однією з найбільш тривожних тенденцій. Роми розміщуються в центрах з гіршими умовами, ніж інші українські біженці.¹² Такі центри часто знаходяться в сільській місцевості, де доволі активну діяльність провадять праворадикальні групи. У Тюрінгії та Саксонії зафіксовано особливо високий рівень ворожих настроїв, і саме туди направляють ромські сім'ї. Це створює небезпечну ситуацію, коли люди, які втекли від війни, опиняються в середовищі з потенційно ворожим ставленням.

¹⁰Звіт німецького Центру інформації та звітності з питань антициганізму "Антициганізм проти українських ромських біженців" / Melde- und Informationsstelle Antiziganismus, "Antiziganismus Gegen Ukrainische Roma-Gefluechtete in Deutschland", https://www.antiziganismus-melden.de/wp-content/uploads/2024/04/Ukrainebericht_internet-15.4.pdf, c. 14-16.

¹¹Звіт німецького Центру інформації та звітності з питань антициганізму "Антициганізм проти українських ромських біженців" / Melde- und Informationsstelle Antiziganismus, "Antiziganismus Gegen Ukrainische Roma-Gefluechtete in Deutschland", https://www.antiziganismus-melden.de/wp-content/uploads/2024/04/Ukrainebericht_internet-15.4.pdf, c. 14-16.

¹²Звіт німецького Центру інформації та звітності з питань антициганізму "Антициганізм проти українських ромських біженців" / Melde- und Informationsstelle Antiziganismus, "Antiziganismus Gegen Ukrainische Roma-Gefluechtete in Deutschland", https://www.antiziganismus-melden.de/wp-content/uploads/2024/04/Ukrainebericht_internet-15.4.pdf, c. 27-29.

Виклики у сфері освіти та роботі з молоддю

Освітня дискримінація має довгострокові наслідки для ромських дітей. Без належної перевірки знань та потенціалу, дітей автоматично направляють до найнижчих типів шкіл, що обмежує їхні майбутні можливості. Як зазначається у Звіті німецького Центру інформації та звітності з питань антициганізму “Антициганізм проти українських ромських біженців”, інституційна та структурна дискримінація щодо вступу до школи та шкільної сегрегації *“часто ґрунтується на неявному чи явному припущенні, що роми загалом не зацікавлені в (шкільній) освіті, а дітей шкільного віку важко або неможливо інтегрувати в шкільну систему та її процедури.”*¹³ Це особливо проблематично, оскільки багато ромських дітей мають освітній потенціал, але потребують додаткової підтримки через мовні бар’єри та культурні відмінності.

Проблема Відомства у справах молоді та сім’ї (Югендамту) набула особливої гостроти через культурні непорозуміння. Відсутність ромських медіаторів призводить до ситуацій, коли діти забираються з родин через неправильне розуміння сімейних традицій та способу життя. Це травмує не лише окремі родини, але й підриває довіру всієї громади до німецьких інституцій.¹⁴

ПОТОЧНА СИТУАЦІЯ

Демографічна криза та її наслідки

Демографічна ситуація ромської спільноти в Україні потребує особливої уваги в контексті загальнонаціональної демографічної кризи. За офіційними даними перепису населення 2001 року, в Україні проживало близько 47,000 ромів, але ця цифра значно занижена.¹⁵ За експертними оцінками, реальна чисельність до початку повномасштабного вторгнення складала близько 400 тисяч осіб.¹⁶ Особливе значення має Закарпатська область, де, за оцінками, проживає понад 100,000 ромів при загальному населенні регіону понад 1 мільйон. Це робить ромів однією з найчисельніших національних меншин регіону. Важливо, що в Закарпатті народжуваність забезпечувалася в основному ромськими сім’ями, що робить їх критично важливими для демографічного майбутнього регіону.

Складні міграційні процеси та їх регіональний вплив

Міграційні процеси мають складну динаміку, яка відрізняється від загальних тенденцій українських біженців. За неофіційними даними, близько 100,000 ромів виїхало з України з початку повномасштабного вторгнення.¹⁷ Понад 10,000 ромів виїхало з Закарпаття за кордон, що становить значний відсоток від загального ромського населення, яке проживало на заході України.¹⁸ Географія міграції з різних регіонів України демонструє чітку тенденцію. Прикладом може слугувати місто Кременчук у Полтавській області, де 60 % ромів обрали Німеччину, а 30 % – Ірландію як країни призначення, шукаючи притулку від війни. Ця концентрація створює можливості у вигляді формування громадських мереж в країнах перебування. З іншого боку, це створює виклики у вигляді надмірного навантаження на певні регіони.

¹³Звіт німецького Центру інформації та звітності з питань антициганізму “Антициганізм проти українських ромських біженців” / Melde- und Informationsstelle Antiziganismus, “Antiziganismus Gegen Ukrainische Roma-Gefluechtete in Deutschland”, https://www.antiziganismus-melden.de/wp-content/uploads/2024/04/Ukrainebericht_internet-15.4.pdf, c. 33.

¹⁴У приймальному центрі, який знаходився у Північному Рейні-Вестфалії та керувався відомою організацією задокументовано випадок неправомірного вилучення немовля та п’яťох дітей у батьків ромського походження. На додачу до цього, умови проживання в центрі були незадовільними, до сімей зверталися зневажливо, а також висунули хибне звинувачення у торгівлі людьми/проституції, що призвело до розслідування поліцією. Звіт німецького Центру інформації та звітності з питань антициганізму “Антициганізм проти українських ромських біженців” / Melde- und Informationsstelle Antiziganismus, “Antiziganismus Gegen Ukrainische Roma-Gefluechtete in Deutschland”, https://www.antiziganismus-melden.de/wp-content/uploads/2024/04/Ukrainebericht_internet-15.4.pdf, c. 28-29.

¹⁵Всеукраїнський перепис населення, 2001 рік, <https://2001.ukrcensus.gov.ua/publications/#p4>.

¹⁶«Роми в умовах війни в Україні», Державна служба України з етнополітики та свободи совісті (ДЕСС), 7 квітня 2023 року, <https://dess.gov.ua/romy-v-umovakh-viyny-v-ukraini/>

¹⁷Надія Собенко, “В Офісі омбудсмена повідомили скільки ромів поїхали з України від початку війни”, Суспільне Новини, 30 березня 2023, <https://suspilne.media/430857-v-ofisi-ombudsmanna-povidomili-skilki-romiv-poihali-z-ukraini-vid-pocatku-vijni/>.

¹⁸«Понад 10 тисяч закарпатських ромів виїхало, решта об’єднуються у непростих умовах», Zaholovok.com.ua, 14 січня 2025, <https://zaholovok.com.ua/ponad-10-tysyach-zakarpatskykh-romiv-vyyikhalo-reshta-obyednuyutsya-u-neprostrykh-umovakh>.

Особливо складною є ситуація зворотної міграції.¹⁹ Багато ромів повертаються до України, але не до своїх домівок на сході або півдні України, а до Закарпаття, що створює додатковий демографічний тиск на регіон. Цей процес потребує окремого фінансування та спеціальних програм підтримки, оскільки люди прибувають без житла, роботи та часто без документів.

В деяких містах, таких як Каховка Херсонської області, ромські громади були практично знищені - з 500 ромів залишилося лише 3 особи. Це означає руйнування цілих соціальних мереж та культурних осередків, які формувалися десятиліттями.

Позитивні зміни: Нова ромська суб'єктність

Найважливішою позитивною зміною є формування нової ромської суб'єктності та активності. Роми більше не бояться говорити про свої права та активно беруть участь у будівництві нового українського суспільства. Це кардинальна зміна порівняно з попередніми періодами, коли ромська спільнота залишалася пасивною та сторонилася публічної діяльності.

Створення Українського ромського адвокаційного альянсу (AURA) стало інституційним втіленням цієї нової активності. Організація, заснована у 2025 році в Гетінгені, має чітку місію боротьби з антициганізмом та сприяння рівноправній участі ромів в Україні та з України у суспільному житті через адвокацію, дослідження, підвищення обізнаності та культурний розвиток.

Важливим показником змін у ставленні до ромів є зниження рівня ксенофобії, особливо серед військовослужбовців на фронті.²⁰ Не дивлячись на те, що на фронті ксенофобія майже повністю зникає, дослідження Київського інституту соціології показують, що коли люди повертаються до цивільного життя, ксенофобія також повертається.²¹ Це свідчить про те, що спільна боротьба створює нові можливості для подолання упереджень, але важливо також працювати із настроями населення в цілому.

Правові зміни також є обнадійливими. Прийняття нового Закону “Про національні меншини (спільноти) України” в 2022 році,²² приведення його у відповідність до рекомендацій Венеціанської комісії у 2023 році, а також імплементація європейських стандартів у рамках процесу вступу України до Європейського Союзу створюють міцну правову основу для захисту прав ромів. Важливо, щоб ці зміни втілювалися в інклюзивні практичні кроки, залучаючи ромські неурядові організації до процесів розробки та впровадження політики.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ НІМЕЦЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Системна підтримка освіти як основа довгострокових змін

Освіта є найкритичнішою сферою для інвестицій німецьких донорів, оскільки саме через освітні програми можна досягти найбільш сталих результатів у боротьбі з дискримінацією та забезпеченні рівних можливостей. Фінансування програм дошкільної та шкільної освіти для ромських дітей як в Україні, так і в Німеччині має стати пріоритетом, оскільки саме на ранніх етапах формуються основи для подальшого життєвого успіху. В Україні значна частка ромів має низький рівень освіти

¹⁹Згідно з неофіційними даними, кожні шість місяці близько 100 тисяч українських біженців повертаються додому. Скільки з них ромського походження невідомо. Радіо Свобода, “100 тисяч українців повертаються додому кожні пів року, але готові виїжджати знову”, 30 липня 2025, <https://www.radiosvoboda.org/a/ty-yak-povernennya-bizhentsi-tendentsiyi/33489252.html>.

²⁰Міністерство оборони України у своїх дописах в соцмережах зазначало, що серед захисників є й роми, які відстоюють свободу України. У ЗМІ з'являлися позитивні історії, у яких роми розповідали, що не стикалися з дискримінацією у своєму підрозділі. Хоча побратими знали, що поруч із ними – військовий ромського походження. Див. Дар'я Ворона, «Як роми долучаються до процесів оборони і відновлення України та відстоюють свої права», АРКА, 24 червня 2024, <https://arca.org.ua/uk/posts/yak-romi-doluchayutsya-do-protsestv-oboroni--vdnovlennya-ukrainsi-ta-vdstoyuyut-svo-prava/>; Інтерв'ю Вікторії Єрмолаєвої з Віктором Ільчаком “«Не плач, якщо не я зупиню Росію, то хто?»: як роми воюють за Україну”, Громадське Радіо, 5 грудня 2025 року, <https://hromadske.radio/podcasts/i-tse-pro-nas/ne-plach-iakshcho-ne-ia-zupyniu-rosiiu-to-khto-iak-romy-voiuuiut-za-ukrainu>.

²¹«Міжетнічні упередження в Україні», Київський Міжнародний Інститут Соціології, жовтень 2023 року, <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1364&page=1&fbclid=IwAR07FixHssFV27E5Y7IUSIDWT3nH2Z85lJ47a1bRp6lQpN4WbYMD1bXV5E8>.

²²Закон України «Про національні меншини (спільноти) України», прийнятий 13 грудня 2022 року, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20/en/ed20221213#Text>.

або жодної освіти, що створює замкнене коло бідності та соціального виключення.²³

Підтримка професійного навчання та університетських програм для ромської молоді має особливе значення в контексті майбутнього відновлення України. Як зазначають експерти, ромська молодь, яка отримає якісну освіту в Німеччині, зможе повернутися в Україну та сприяти її відбудові, принісши з собою нові знання та досвід. Це створює потужний мультиплікативний ефект від інвестицій в освіту.

Боротьба з освітньою сегрегацією потребує комплексного підходу через навчання педагогів та систематичний моніторинг розподілу учнів по школах. В Німеччині зафіксовані випадки, коли ромських дітей автоматично направляють до найнижчих типів шкіл без перевірки їхніх реальних знань та потенціалу.²⁴ Подолання цієї практики потребує не лише навчання педагогів, але й створення систем моніторингу та звітності, які б забезпечували справедливе ставлення до всіх дітей незалежно від етнічного походження.

Однак, щоб бути стійкими та успішними, всі відповідні заходи мають доповнюватися заходами з боротьби з антициганізмом. Нижче наведено деякі сфери, які потребують особливої уваги.

Створення мережі культурних медіаторів як ключ до успішної інтеграції

Розвиток мережі ромських медіаторів є критично важливим для подолання культурних бар'єрів та непорозумінь, які часто призводять до негативних наслідків для ромських родин. Створення груп ромських медіаторів у кожній федеральній землі Німеччини з щонайменше 3-4 медіаторами на землю забезпечить покриття основних потреб громади. Важливо, що ці медіатори мають бути представниками самої ромської спільноти, які розуміють як культурні особливості, так і специфіку німецьких інституцій.

Підготовка медіаторів має охоплювати чотири ключові сфери: медичну, соціальну, юридичну та освітню медіацію. Медична медіація особливо важлива, оскільки багато літніх ромів не мають доступу до медицини через мовний бар'єр та культурні непорозуміння. Соціальна медіація може запобігти інцидентам з Югендамтом, коли дітей забирають з родин через неправильне розуміння сімейних традицій. Юридична медіація допоможе ромам орієнтуватися в складній німецькій правовій системі, особливо в питаннях, пов'язаних зі статусом біженців та правами на соціальну допомогу.

Фінансування програм навчання медіаторів має зосередитися на тих, хто вже перебуває в Німеччині та має довіру громади. Досвід втілення програм із залученням культурних медіаторів для ромів у Європі показує, що рівень інтеграції ромських сімей зростає удвічі завдяки роботі таких медіаторів. Це є доведеною моделлю, яка може бути масштабована по всій Німеччині.

²³Як зазначив Секретаріат уповноваженого Верховної Ради з прав людини, “Відповідно до найновіших досліджень ромських громадських організацій, близько 20% дорослого населення не мають ніякої освіти, ніколи не відвідували школу.”, Укрінформ, 6 січня 2026, <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3757861-blizko-20-doroslih-romiv-ne-maut-zodnoi-osviti-ofis-ombudsmana.html>. “Рівень освіти серед ромського населення залишається відносно низьким: переважає неповна чи базова середня освіта, тоді як вищу освіту мають лише поодинокі респонденти.” “Аналітичний звіт за результатами загальнонаціонального дослідження серед осіб, які належать до ромської національної меншини, з питань освіти, доступу до медичної допомоги, зайнятості, становища внутрішньопереміщених осіб та інших питань, які стосуються дотримання прав і недискримінації ромської національної меншини, Державна служба України з етнополітики та свободи совісті (ДЕСС), 2025, <https://dess.gov.ua/wp-content/uploads/2025/12/Analitichnyy-zvit-za-rezultatamy-dvokh-komponentiv-4S-DESS-fin.pdf>, стор. 8.

²⁴Відомо “про випадки інституційної та структурної дискримінації щодо вступу до шкіл. Через сегрегацію або принаймні тимчасову відсутність у школі ці діти мають менше або взагалі не мають можливостей успішно брати участь у німецькій системі освіти.” Звіт німецького Центру інформації та звітності з питань антициганізму “Антициганізм проти українських ромських біженців” / Melde- und Informationsstelle Antiziganismus, “Antiziganismus Gegen Ukrainische Roma-Gefluechtete in Deutschland”, https://www.antiziganismus-melden.de/wp-content/uploads/2024/04/Ukrainebericht_internet-15.4.pdf, стор. 7.

Інфраструктурна підтримка для забезпечення базових потреб

Інфраструктурні інвестиції мають двоспрямований характер: підтримка в Україні для тих, хто залишається або повертається, та створення належних умов в Німеччині для біженців. Будівництво та підтримка тимчасових шелтерів для ромських ВПО в Закарпатській області є критично важливими, оскільки саме туди повертається більшість ромів, але не до своїх домівок. Регіон вже зараз перевантажений, а очікується, що після завершення активної фази бойових дій кількість ромів, які повернуться до Закарпаття, значно зросте.

Створення реабілітаційних центрів для людей, які довгий час жили на прифронтових територіях, має особливе значення, оскільки багато ромів пережили подвійну травму: і як громадяни України під час війни, і як представники дискримінованої меншини. Ці центри мають надавати не лише психологічну підтримку, але й комплексну реабілітацію, включаючи медичну допомогу та соціальну адаптацію. Забезпечення базових потреб включає житло, харчування, медикаменти та засоби особистої гігієни. Для ромських родин, які часто мають багато дітей та літніх людей, ці потреби значно перевищують стандартні норми. Крім того, необхідно враховувати культурні особливості в організації житлового простору та харчування.

Виклики, що стоять перед українськими ветеранами ромського походження

Роми продемонстрували свою відданість Україні, взявши активну участь у військовій службі. Соціологічне дослідження показало, що чверть опитаних ромів мають родичів, які активно служать у регулярній армії, добровольчих формуваннях або підрозділах територіальної оборони.²⁵ Однак ветерани-рома та їхні сім'ї стикаються з конкретними викликами, які вимагають цілеспрямованої уваги. Ті, хто зараз воює, і ті, хто буде демобілізований, а також нинішні ветерани потребують достатньої психологічної підтримки, медичної реабілітації та допомоги, щоб забезпечити собі та своїм сім'ям гідне життя. Соціально-психологічна підтримка також повинна надаватися сім'ям ромських солдатів, які служать у Збройних силах України, включаючи жінок і дітей. Незважаючи на свої жертви, ромські ветерани ризикують зіткнутися з тим самим антициганізмом і дискримінацією, які впливають на ширшу ромську громаду, і існує гостра потреба забезпечити, щоб ромські ветерани, інваліди війни та сім'ї загиблих солдатів могли без дискримінації скористатися наявними програмами підтримки. Поеднання статусу ветерана та ромської ідентичності створює унікальні вразливості, які основні програми підтримки ветеранів можуть не враховувати належним чином без конкретної уваги до антициганізму та особливих потреб ромських громад.

Системна боротьба з антициганізмом через освіту та моніторинг

Боротьба з антициганізмом потребує комплексного підходу, який поєднує освітні заходи, дослідження та практичні інтервенції. Проведення тренінгів для понад 600 співробітників правоохоронних, державних та освітніх органів уже показало позитивні результати в деяких регіонах Німеччини. Ці тренінги мають бути не одноразовими заходами, а частиною систематичної програми підвищення кваліфікації, яка регулярно оновлюється та адаптується до нових викликів.

Дослідження витоків антициганізму та розробка програм його подолання мають базуватися на науковому підході. Нещодавнє дослідження в Баварії показало, що дискримінація проявляється як з боку громадян, так і з боку влади, що потребує різних стратегій втручання. Важливо розуміти, що антициганізм має глибокі історичні корені та потребує довгострокової роботи зі зміни суспільних настроїв.

Моніторинг та документування випадків дискримінації з подальшим юридичним супроводом є критично важливими для створення системи підзвітності. Зараз багато випадків дискримінації залишаються незафіксованими або недоведеними через відсутність належної документації. Створення професійної системи моніторингу дозволить не лише захищати права окремих осіб, але й формувати доказову базу для політичних змін.

²⁵ «Боротьба за справедливе майбутнє. Вплив війни в Україні на ромів та уроки для післявоєнної відбудови», Ромський фонд для Європи, Звіт, березень 2024 року, <https://dess.gov.ua/wp-content/uploads/2024/06/34a6f2c4-7df3-4b5e-b8ed-150190e31d56.pdf>, с. 4.

Також необхідна систематична боротьба з антициганізмом в Україні, і Україна могла б скористатися досвідом та знаннями різних німецьких інституцій, таких як Незалежна комісія з питань антициганізму, Уповноважений федерального уряду з питань боротьби з антициганізмом та захисту прав сінти та ромів у Німеччині, Центр інформації та звітності з питань антициганізму (MIA) та інші урядові та неурядові організації.

Культурне представництво та збереження історичної пам'яті

Культурна підтримка та збереження пам'яті мають стратегічне значення для формування позитивного образу ромської спільноти та подолання стереотипів. Підтримка проєктів документування свідчень ромів, які пережили геноцид та війну, є не лише актом історичної справедливості, але й важливим інструментом освіти майбутніх поколінь. Найстаріший архів з 1969 року містить унікальні свідчення як єврейських, так і ромських жертв Голокосту, включаючи найдавніші документи часів Австро-Угорської імперії.

Фінансування культурних програм, які презентують ромську культуру як невід'ємну частину української спадщини, сприяє зміні суспільного сприйняття та формуванню більш інклюзивного розуміння української ідентичності. Це особливо важливо в контексті того, що багато німців не знають про українську ромську ідентичність та культуру.

Включення історії ромів та сінти до програм політичної освіти та пам'яті про Голокост має особливе значення в німецькому контексті, оскільки роми та сінти також були жертвами нацистського геноциду, але їх страждання часто залишаються в тіні. Це створює можливість для символічного вшанування пам'яті жертв геноциду та історичної відповідальності: країна, яка колись здійснювала насилля над ромами, тепер може стати лідером у захисті їхніх прав.

Принципи ефективного фінансування: Від теорії до практики

Ефективність донорської підтримки значною мірою залежить від того, як саме вона організована та доставляється до кінцевих бенефіціарів. Ефективність донорської підтримки значною мірою залежить від того, як вона організована і надається кінцевим бенефіціарам. Важливо надавати фінансування через німецькі посередницькі організації, які співпрацюють з українськими ромськими організаціями та допомагають реалізовувати програми, а в деяких випадках можна надавати пряме фінансування українським ромським НУО. Пряме фінансування українських ромських НУО, а не через посередницькі організації, є критично важливим принципом. Як чітко зазначила Елеонора Кулчар, голова ЗОБФ “Благо”: «До нас допомога не доходить, якщо ви фінансуєте нас через інші українські організації.» Це не означає недовіру до інших українських організацій, але відображає реальність того, що ромські потреби часто не є пріоритетними для загальних гуманітарних програм.

Диверсифікація підтримки передбачає фінансування не тільки однієї ромської організації, а декількох, враховуючи різноманітність ромських громад та їх потреб. Ромська спільнота не є гомогенною – вона включає різні групи з різними мовами, традиціями та потребами. Підтримка як більших структурних організацій, так і локальних ініціатив забезпечує більш повне покриття потреб та запобігає надмірній залежності від окремих організацій.

Довгострокове планування є ключовим для створення сталих змін. Надання багаторічного фінансування для створення сталих структур, а не тільки короткострокових гуманітарних програм, дозволяє організаціям планувати довгострокові стратегії та будувати інституційну спроможність. Роми потребують організацій, які будуть створювати потужності та системні зміни, а не лише реагувати на кризові ситуації.

Для досягнення цієї мети важливо, щоб ромська громада та ромські організації в Україні могли безпосередньо скористатися німецькими програмами для України – або шляхом включення їх як бенефіціарів чи партнерів до більш масштабних загальнонаціональних програм, або шляхом реалізації програм і проєктів, спрямованих конкретно на ромське населення.

Критична роль зобов'язань українського уряду у забезпеченні ефективної підтримки донорів

Хоча підтримка з боку уряду та організацій Німеччини є надзвичайно важливою, її ефективність значно залежить від зобов'язань українського уряду щодо впровадження політики стосовно ромів на системному рівні. Без належних технічних та матеріальних ресурсів, виділених урядом України для реалізації поточного Плану дій, як того вимагає Європейська комісія у своєму звіті щодо України за 2025 рік, навіть найщедріша міжнародна допомога може мати обмежений вплив.²⁶ Українська влада повинна забезпечити, щоб відповідні державні установи отримували достатні технічні та фінансові ресурси для реалізації політики у співпраці з ромським громадянським суспільством, а також активно шукати фінансові внески від міжнародної спільноти для забезпечення достатнього фінансування реалізації Національної стратегії щодо ромів. Тому німецькі донори повинні координувати свою підтримку з чіткими очікуваннями, що українські органи влади виконують свої зобов'язання щодо забезпечення прав ромів у рамках процесу вступу до ЄС. Це означає не тільки прийняття законодавства та стратегій, а й забезпечення того, щоб ромські організації громадянського суспільства відігравали значну роль у процесах прийняття рішень на державному та місцевому рівнях, особливо в питаннях, що безпосередньо стосуються громади та реалізації Національної стратегії щодо ромів. Партнерство між міжнародними донорами, українськими державними установами та ромським громадянським суспільством є надзвичайно важливим для створення стійких системних змін, а не тимчасової допомоги.

ЗАКЛИК ДО ДІЇ

Німеччина має унікальну можливість стати лідером у підтримці ромських громад як частину більш широкої підтримки України. Як зазначив один з учасників конференції: *“Країна, яка колись здійснювала насилля над Україною та ромами, тепер може здійснювати спротив російської імперії - це дає нам гарний приклад надії та відкуплення.”*

Конкретні кроки:

- Забезпечити ромам в Україні можливість скористатися загальнодоступними програмами;
- Реалізувати спеціальні програми та проекти для ромів;
- Забезпечити активну участь ромів у плануванні та проведенні цих програм;
- Приділяти особливу увагу та виділяти окреме фінансування для внутрішньо переміщених ромів у Закарпатській області та інших регіонах з високим відсотком ромського населення та ВПО;
- Підтримувати розбудову потенціалу українських ромських НУО;
- Розширити програми інтеграції українських ромів у Німеччині, враховуючи специфічні потреби ромських громад та створюючи мережу ромських культурних посередників;
- Захищати зобов'язання українського уряду щодо реалізації політики щодо ромів;
- Створити системи моніторингу та документування випадків дискримінації для боротьби з антициганізмом серед державних органів та інших біженців.

Системна підтримка ромських громад сприятиме:

- Успішній інтеграції ромських біженців у німецьке суспільство;
- Створенню моделі інклюзивної підтримки для інших країн ЄС;
- Зміцненню демократичних цінностей та толерантності в обох країнах;
- Підготовці до відбудови та відновлення інклюзивної України після перемоги;
- Довгостроковій соціальній згуртованості в Україні та кращому взаєморозумінню між різними етнічними громадами.

²⁶Звіт «Україна 2025». Супровідний документ Повідомлення Комісії Європейському Парламенту, Раді, Європейському економічному і соціальному комітету та Комітету регіонів 2025 року про політику розширення ЄС, Європейська Комісія, SWD(2025) 759 final, https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/17115494-8122-4d10-8a06-2cf275eecd7_en?file-name=ukraine-report-2025.pdf, с. 7.

ВИСНОВКИ

Підтримка ромських громад – це не лише гуманітарна місія, а й стратегічна інвестиція в майбутнє демократичної України та Європи. Цей програмний документ показав, що українські роми стикаються з взаємопов'язаними проблемами, незалежно від того, чи є вони переміщеними особами в межах України, шукають притулку в Німеччині чи служать на передовій. Незважаючи на антициганізм, який все ще поширений у суспільстві, роми довели свою лояльність до України, беручи активну участь у військовій службі, а багато ромських сімей мають членів, які активно служать у Збройних силах. Ветерани війни та їхні сім'ї, а також внутрішньо переміщені роми та біженці в Німеччині потребують термінової, систематичної підтримки, яка враховує їхні специфічні потреби як маргіналізованої громади та як громадян, відданих демократичним цінностям.

Щоб підтримка була по-справжньому ефективною, необхідно вживати дій у багатьох сферах одночасно. Німецькі донори повинні забезпечити, щоб роми отримували підтримку, передбачену загальними програми, одночасно реалізуючи ініціативи, спрямовані конкретно на ромів. Варто надавати фінансування через різноманітні канали та займатися довгостроковим нарощуванням потенціалу, а не лише короткостроковою допомогою. Однак міжнародна донорська підтримка може бути дійсно ефективною лише за умови, що український уряд зобов'язється реалізовувати політику щодо ромів на системному рівні. Без виділення українськими властями достатніх ресурсів для поточного Плану дій та Національної стратегії щодо ромів будь-яка допомога ризикує мати обмежений вплив. Боротьба з антициганізмом повинна бути визнана і визначена як пріоритет на практиці, а не лише декларативно, і повинна охоплювати всі відповідні сектори. Особливу увагу слід приділити забезпеченню інтеграції ромів в освітню систему, що є основою для подолання циклу бідності та соціальної ізоляції.

Роми продемонстрували свою відданість Україні та європейським демократичним цінностям. Настав час показати, що ці цінності працюють для всіх громадян, незалежно від етнічного походження. Партнерство між німецькими донорами, українськими державними органами та ромським громадянським суспільством є необхідною умовою для створення стійких змін. Інклюзивна, відновлена Україна неможлива без повної та рівноправної участі ромів у всіх аспектах суспільного життя. Це не просто гасло, а фундаментальний принцип, який повинен лежати в основі всіх програм підтримки, політичних рішень та зусиль з відновлення. Інвестиції в ромські громади сьогодні – це вклад в більш справедливую, інклюзивну та стійку Україну та Європу завтра.

Бібліографія

1. «Роми в умовах війни в Україні», Державна служба України з етнополітики та свободи совісті (ДЕСС), 7 квітня 2023 року, <https://dess.gov.ua/romy-v-umovakh-viyny-v-ukraini/>.
2. Всеукраїнський перепис населення, 2001 рік, <https://2001.ukrcensus.gov.ua/publications/#p4>.
3. «Соціальна згуртованість в Україні: Оцінка горизонтальних зв'язків за допомогою індексу Rescore 2023», Звіт, частина II, USAID, SeeD, ПРООН, 2024, https://api.scoreforpeace.org/storage/pdfs/Social-Cohe-sion-in-Ukraine_part_II_ukr.pdf.
4. «Поширення мови ворожнечі є одним з інструментів гібридної агресії Росії: Представник Уповноваженого Михайло Спасов виступив на конференції у Варшаві», Омбудсман України, 30 березня 2023 року, https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/poshirennya-movi-vorozhnechi-odin-z-instrumen-tiv-gibridnoyi-agresiyi-rosiyi-predstavnik-upovnovazhenogo-mihajlo-spasov-vistupiv-na-konferenciyi-u-var-shavi.
5. «Міжетнічні упередження в Україні», Київський Міжнародний Інститут Соціології, жовтень 2023 року, <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1364&page=1&fbclid=IwAR07FixHssFV27E5Y-7IUSIDWT3nH2Z85IJ47aIbRp6lQpN4WbYMDlbXV5E8>.
6. «Доступ до ідентифікаційних документів для ромів в Україні: Необхідно докласти більше зусиль», Контактний пункт із питань ромів і сімті Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини (ОБСЄ/БДІПЛ), червень 2018 року, <https://www.osce.org/files/f/documents/b/4/387185.pdf>.

7. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 866 «Про схвалення Стратегії сприяння реалізації прав та можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року», прийняте 28 липня 2021 року, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2021-%D1%80#Text>.
8. Закон України “Про національні меншини (спільноти) України”, прийнятий 13 грудня 2022 року, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20/en/ed20221213#Text>.
9. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 850 «Про затвердження Державної цільової національно-культурної програми «Єдність у розмаїтті» на період до 2034 року», прийняте 26 вересня 2023 року, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/850-2023-%D1%80#Text>.
10. ГО «Philanthropy in Ukraine», Якісне дослідження «Потреби та виклики українських НУО в умовах війни», 24 жовтня 2024, https://drive.google.com/file/d/1SAo-mC_M6wWdHRkqw_nu-O3nqiDWW0tS/view.
11. Суспільне.Ужгород, «З початку повномасштабної війни прихистили понад 2700 людей: як в Ужгороді працює шелтер для переселенців», 11 червня 2024, <https://suspilne.media/uzhhorod/766225-z-pocatku-povnomashtanoi-vijni-prihistili-ponad-2700-ludej-ak-v-uzgorodi-pracue-selter-dla-pereselenciv/>.
12. Звіт німецького Центру інформації та звітності з питань антициганізму “Антициганізм проти українських ромських біженців” / Melde- und Informationsstelle Antiziganismus, “Antiziganismus Gegen Ukrainische Roma-Gefluechtete in Deutschland”, https://www.antiziganismus-melden.de/wp-content/uploads/2024/04/Ukrainebericht_internet-15.4.pdf.
13. Надія Собенко, “В Офісі омбудсмана повідомили скільки ромів поїхали з України від початку війни”, Суспільне Новини, 30 березня 2023, <https://suspilne.media/430857-v-ofisi-ombudsmana-povidomili-skilki-romiv-poihali-z-ukraini-vid-pocatku-vijni/>.
14. “Понад 10 тисяч закарпатських ромів виїхало, решта об’єднуються у непростих умовах”, Zaholovok.com.ua, 14 січня 2025, <https://zaholovok.com.ua/ponad-10-tysyach-zakarpatskykh-romiv-vyyikhalo-resh-ta-obyednuuyutsya-u-neprostrykh-umovakh>.
15. Радіо Свобода, “100 тисяч українців повертаються додому кожні пів року, але готові виїжджати знову”, 30 липня 2025, <https://www.radiosvoboda.org/a/ty-yak-povernennya-bizhentsi-tendentsiyi/33489252.html>.
16. Дар’я Ворона, «Як роми долучаються до процесів оборони і відновлення України та відстоюють свої права», АРКА, 24 червня 2024, <https://arca.org.ua/uk/posts/yak-romi-doluchayutsya-do-protsesv-oboroni-vdovlennya-ukrani-ta-vdstoyuyut-svo-prava/>.
17. Інтерв’ю Вікторії Єрмолаєвої з Віктором Льчаком “«Не плач, якщо не я зупиню Росію, то хто?»: як роми воюють за Україну”, Громадське Радіо, 5 грудня 2025 року, <https://hromadske.radio/podcasts/i-tse-pro-nas/ne-plach-ia-kshcho-ne-ia-zupyniu-rosiiu-to-khto-ia-k-romy-voiuut-za-ukrainu>.
18. “Аналітичний звіт за результатами загальнонаціонального дослідження серед осіб, які належать до ромської національної меншини, з питань освіти, доступу до медичної допомоги, зайнятості, становища внутрішньо переміщених осіб та інших питань, які стосуються дотримання прав і недискримінації ромської національної меншини, Державна служба України з етнополітики та свободи совісті (ДЕСС), 2025, https://dess.gov.ua/wp-content/uploads/2025/12/Analichnyy-zvit-za-rezultatamy-dvokh-komponentiv-4S_DESS_fin.pdf.
19. «Боротьба за справедливе майбутнє. Вплив війни в Україні на ромів та уроки для післявоєнної відбудови», Ромський фонд для Європи, Звіт, березень 2024 року, <https://dess.gov.ua/wp-content/uploads/2024/06/34a6f2c4-7df3-4b5e-b8ed-150190e31d56.pdf>.
20. Звіт «Україна 2025». Супровідний документ Повідомлення Комісії Європейському Парламенту, Раді, Європейському економічному і соціальному комітету та Комітету регіонів 2025 року про політику розширення ЄС, Європейська Комісія, SWD(2025) 759 final, https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/17115494-8122-4d10-8a06-2cf275ecde7_en?filename=ukraine-report-2025.pdf

